

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2025, 25(2): 1044-1060, doi: 10.11616/asbi.1658380

Manisa'daki Hüsnüşah Hatun Vakfının İktisadi ve Mali Tarihi (1632-1789)

Economic and Financial History of Hüsnüşah Hatun Waqf in Manisa (1632-1789)

Ayşenur KARADEMİR¹

Geliş Tarihi (Received): 15.03.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 23.07.2025

Yayın Tarihi (Published): 31.07.2025

Öz: Bu çalışma, Sultan II. Bayezid'in eşi ve Şehzade Şehinşah Sultan'ın annesi Hüsnüşah Hatun'un Manisa'daki vakfını ele almaktadır. Vakfın hayır eserleri bir bahçe içindeki cami, mektep ve imaret binalarıdır. Ayrıca, Vakfa gelir getirmesi amacıyla inşa edilen Kurşunlu Han da bu eserlerden sayılmaktadır. Çalışmanın amacı, Hüsnüşah Hatun Vakfının iktisadi, sosyal ve mali yönlerinin belirlenmesidir. Bu amaçla Vakfın 1632-1789 yıllarına ait muhasebe defterlerinden gelirleri, bunların işletilme usulleri, personel maaşları ve giderleri tespit edilmiştir. Siyakat yazı türünde hazırlanmış muhasebe defterlerinin transkribe edilmesiyle elde edilen veriler tablo haline getirilmiş, Vakfın faaliyetleri dönem koşulları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın öne çıkan sonucu, Vakfın harcama önceliklerinde görülen dönüşümdür. Zira XVII. yüzyıl ödemeleri arasında Vakfın esas hizmetleri ve personel maaşları öne çıkmaktadır. Ancak XVIII. yüzyılda Vakfın gelirleri, daha çok hazine payları gibi kalemlere aktarılmaya başlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Selâtin Vakıfları, Manisa, Hüsnüşah Hatun, Vakıf Muhasebe Defterleri.

&

Abstract: This study examines the waqf of Hüsnüşah Hatun, the wife of Sultan Bayezid II and the mother of Şehzade Şehinşah Sultan, in Manisa. The waqf's charitable structures include a mosque, a school, and an imaret. Additionally, the Kurşunlu Han is also among these structures. The aim of the study is to outline the profile of the Hüsnüşah Hatun Waqf and to analyze its revenues, personnel salaries, and expenditures. This analysis is based on the waqf's accounting books covering the years 1632-1789. The key finding of the study is the transformation in the waqf's spending priorities. Initially, the primary focus was on the foundation's core services and personnel payments. However, by the late XVIIIth century, a significant portion of the waqf's revenues had begun to be allocated to expenditures such as treasury shares.

Keywords: Ottoman Imperial Waqfs, Manisa, Hüsnüşah Hatun, Waqf Accounting Books

Atıf/Cite as: Karademir, A. (2025). Manisa'daki Hüsnüşah Hatun Vakfının İktisadi ve Mali Tarihi (1632-1789). *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 1044-1060. doi: 10.11616/asbi.1658380

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ayşenur Karademir, Gümüşhane Üniversitesi, aysenurkarademir@gumushane.edu.tr.

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve sosyal hayatındaki en temel yapılarından biri vakıf kurumudur (İnalçık, 1990: 10-13; Köprülü, 1942: 22-23; Yediyıldız, 2012: 479-486). Bu kapsamda günlük hayatın gereği olan diyanet, eğitim, sağlık, bayındırlık gibi sosyal hizmetlerin tamamı vakıflar eliyle sağlanmıştır (Köç, 2016: 306-318; Oded, 1992: 167; Shefer, 2003: 121-124; Singer, 2002: 28-30). Osmanlı toplumunda vakıf kurmak sonsuza dek sürecek bir hayrın sahibi olmakla (Yediyıldız, 2003: 12) aynı anlama geldiğinden sıradan bireylerde vakıf kurucusu olmuştur (Baer, 1983: 11; Yediyıldız, 1982: 155). Ancak cami, medrese, imaret, hastane gibi hizmetleri veren geniş kapsamlı vakıfların kurucuları sultan ve ailesi başta olmak üzere üst düzey görevlerdeki askeri sınıf mensuplarıdır (Köç, 2016: 306-317; Yediyıldız, 1982: 143-164). Şehirlerde genellikle bir külliye bünyesinde tesis edilen bu tür vakıflar bir hayır işi olmanın yanında kimi zaman bir yerin şehir merkezinin genişletilmesi (Yavaş, 1997: 123), yaşanan bir yıkımın ardından bir yerin imarı (Pantık, 2021: 132-160) veya savunma amaçlı bir kalenin inşası gibi (Thys-Şenocak, 2009: 131-179) ihtiyaç gereği hazırlanan devlet projeleridir.

Literatürde “İrsâdî vakıflar”, “selâtin ve vüzerâ vakıfları” gibi (Orbay, 2017: 136-137) isimlerle anılan bu vakıfların denetim ve idaresinin merkezi nezâretlere bağlı olması bir kamu kurumu gibi işlediklerini düşündürür. Zira bu vakıflarda vakıf mütevellisi ve çalışanların atanması, vakıf mallarının kiralanması, hayır eserlerinin bakım ve onarımı, hesapların denetlenmesi gibi işlerin tamamı vakıf nazırının kararına bağlıydı (Orbay, 2017: 139-144; Pantık, 2018: 270-272).

Şehirlerde ve köylerde çok çeşitli gelir kaynakları olan selâtin ve vüzerâ vakıfları bu kaynaklarıyla iktisadi hayatın içinde önemli roller üstlenmiştir. Mesela vakıflar mesken ve dükkân, atölye gibi iş yerlerini, han, hamam gibi gayri menkullerini kiraya veren bir mülk sahibidir (Barkan, 1971: 127-133; Faroqhi, 1988: 66; Genç, 2014: 15; Orbay, 2007: 147-155). Vakfın hizmetlerinin sağlanması için kimi zaman yüzlerce personele maaş ödeyen bir istihdam kurumudur (Barkan, 1993: 260-261; Eroğlu-Memiş, 2020: 122-130; Karademir, 2024: 352-358). İmaret gibi hizmet veren hayır eserlerinin sürekli ihtiyaçlarını tedarik eden iktisadi hayatın önemli bir aktörüdür (Barkan, 1963a: 287-293; Orbay, 2012: 134-139; Pantık, 2014: 111-144).

Selâtin ve vüzerâ vakıflarının tüm bu özelliklerini göz önüne aldığımızda Osmanlı iktisadi ve sosyal tarihi açısından bu vakıfların işleyişini anlamının önemi daha iyi anlaşılır. Bu hususta Ömer Lütfi Barkan'ın başlattığı bir usul vakıfların muhasebe defterlerinden ele alınması yöntemidir (Barkan, 1963a: 239-296; Barkan, 1963b: 298-314). Zira merkezi nezâretlere bağlı mevzu bahis vakıflarda denetimin başlıca aracı sürekli ve standart bir düzende hazırlanan muhasebe defterleriydi (Orbay, 2017: 145-146). Gelir ve giderinin kayıtlandığı detaylı (mufasssal) defterler yanında bunlara ilave hazırlanan müfredat defterleri vakfın işleyişine ve kimi zaman bölge ekonomisine ilişkin detaylı kayıtları olan kaynaklardır (Orbay, 2005a: 40-41; Orbay, 2005b: 331-347).

Vakıf muhasebe defterlerinden yapılan çalışmalar Osmanlı Devleti'nde yaşanan iktisadi krizlerin, temel gıda fiyatlarındaki değişimin, Celâli isyanlarının bölge ekonomisi üzerindeki etkilerinin bu defterlerden izlenebildiğini gösterir (Faroqhi, 1987: 109-121; Güran, 2006: 12-55; Orbay, 2018: 29-44; Pantık, 2021: 127-160). Tek bir vakfın incelendiği bu çalışmalar kurumun kendisi kadar faaliyet dönemini ve bölgesini de değerlendirmiştir. Böyle bir yöntemin izlendiği elinizdeki çalışmada Manisa'daki Hüsnüşah Hatun Vakfı başta muhasebe defterleri olmak üzere çeşitli arşiv belgelerinden ele alınmıştır.

Vakfın kurucusu Hüsnüşah Hatun, Sultan II. Bayezid'in (1481-1512) eşi, Şehzade Şehinşah Sultan ve Sultanazade Hatun'un annesidir (Gökçen, 1946: 153; Uluçay, 2011: 89). Hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Hüsnüşah Hatun'un babası bir görüşe göre Karamanoğullarından Nasuh Bey'dir (Uluçay, 2011: 89). Diğer bir görüşte cariyeye asıllı olduğu ifade edilir (Sakoğlu, 2011: 140). Bunun sebebi Manisa'daki külliye'nin vakfiyesinde isminin “Abdülcelil kızı Hüsnüşah Sultan” künyesiyle yazılmasıdır (Gökçen, 1946: 157). Hüsnüşah Hatun yaşadığı dönemin kaynaklarında ise oğlunun ismiyle anılmıştır. Mesela kendisine ait sekiz köşeli zar mühründe “Vâlîde-i Sultan Şehinşah” ibaresi yazar (Akyıldız, 2017: 43).² Sultan II.

² Ali Akyıldız (2017:42) Sultan II. Bayezid dönemi sonlarıyla Yavuz Sultan Selim'in ilk dönemlerine ait bir defterden “Vâlîde” kelimesinin hanedan içerisinde şehzade veya sultan anneleri için kullandığını belirlemiştir.

Bayezid'a oğlunun vefat haberini gönderdiği mektupta bu mühür bulunur (Peirce, 1993: 52). Bu mektupta kendisini "min-muhibbi'l-mesânibi'l-hakîre vâlide-i Şehinşâh" ifadeleriyle Şehinşâh'ın annesi olarak tanıtmıştır (Şafakçı, 2022: 192).

Şehinşâh Sultan Manisa'da sancakbeyi olduğunda yanında bulunan Hüsnüşâh Hatun bir görüşe göre bu çalışmanın konusu olan külliye vakfını bu dönemde inşa ettirmiştir (Gökçen, 1946: 154). Külliye'nin eserlerinden Hatuniye Camisi 1490 yılında (Emecen, 2013: 29; Uluçay, 2012:46; Yüksel, 1997: 501) vakfa gelir getirmesi için inşa edilen Kurşunlu Han isimli bina ise 1497'de tamamlanmıştır (Emecen, 2013: 29; Yavaş, 2002: 448). Ancak bu tarihte Şehinşâh Sultan Konya'da görevlidir. Zira Şehzade Abdullah'ın 1481 temmuzunda Konya'ya geçmesiyle Manisa'ya atanan Şehinşâh Sultan (Emecen, 2013: 29) bu şehzadenin 1483'te vefatıyla Karaman'a gönderilmiş, kendisi de vefat edene kadar burada görev yapmıştır (Şafakçı, 2022: 193-194; Uzunçarşılı, 1966: 543-544). Bu bilgiye göre Hüsnüşâh Hatun 1481-1483 yılları arasında oğluyla Manisa'da bulunmuş, külliye'nin inşası buradan ayrıldıktan sonra tamamlanmıştır.

Şehinşâh Sultan 1511'de vefat edince cenazesini Bursa'ya götüren Hüsnüşâh Hatun (Sakoğlu, 2011: 140), ömrünün sonuna kadar burada yaşamış, öldüğünde oğlunun türbesinin kuzeyine gömülmüştür (Uluçay, 2012: 46). Hüsnüşâh Hatun'un ismini günümüze ulaştıran hatırası Manisa'da Hatuniye Külliyesi ismiyle bilinen (Yüksel, 1997: 501) eseridir. Bu eser çalışmada kurucusunun ismiyle anılarak Hüsnüşâh Hatun Vakfı denilecektir. Arşiv belgelerinde ise zar mühründe olduğu gibi "Vakf-ı Vâlide-i Şehinşâh Sultan" ismiyle yazılmıştır.

Bu çalışmanın amacı Hüsnüşâh Hatun Vakfının iktisadi, sosyal ve mali yönlerinin belirlenmesidir. Buna göre Vakfın gelirleri, bunların işletilme yöntemleri, istihdam ettiği personel sayısı ve maaşları, vakfın harcamaları muhasebe defterlerinden tespit edilmiş, bulguları dönemin koşullarıyla ele alınmıştır. Evkaf-ı Hümayun Nezareti öncesini ele alan bu çalışmanın dönemi 1632-1789 yıllarıdır. Çalışmanın sonucunda Hüsnüşâh Hatun Vakfının profilinin tespit edilmesi, vakıf literatürüne dahil edilmesi ve Manisa tarihine katkı sağlamak hedeflenmiştir. Başlıca üç bölümden oluşan çalışmada Hüsnüşâh Hatun Vakfı ve idaresi, gelir kaynakları ve giderleri tespit edilmiş, uzun tarihinde başından geçen hadiseler dönem koşullarıyla değerlendirilmiştir.

2. Hüsnüşâh Hatun Vakfı ve İdaresi

Hüsnüşâh Hatun'un Manisa'daki külliyesi bir bahçe içinde inşa edilmiş cami (Hatuniye Camisi) ve imaret binasından ibarettir. Arapça hazırlanmış vakfiyesi 1497 tarihlidir (Gökçen, 1946: 157-162).³ Caminin cümle girişi kapısındaki kitabede 1490-91 tarihi verilmesinden vakfiyenin hazırlanmasından önce hizmete girdiği anlaşılır. Günümüze ulaşmayan imaretin yeri ve yapısı ise belli değildir (Yüksel, 1997: 501). Bu çalışmada en son 1637-38 yılı muhasebe defterinde personel maaş ödemeleri ve harcamaları gösterilen imaretin bilinmeyen bir tarihte hizmet dışı kaldığı anlaşılmaktadır.

Vakfın XVII.yüzyıl muhasebe kayıtlarında Hatuniye Camisi görevlileri arasında bir kütüphaneci (hâfız-ı kütüb) ve bir kâtip (kâtib-i kütüb) bulunması burada bir kütüphane olduğunu ortaya koyar (BOA TS.MA. d.3777-31:2b). Vakfiyede bu kütüphaneden bahsedilmez. Şehinşâh Sultan'ın buraya 140 ciltlik bir kitap koleksiyonu hediye etmesiyle başlangıçtan itibaren varlığına işaret eder (Parmaksızoğlu, 1959: 18).

Vakfın hayır eserleri arasında son olarak küçük çocukların eğitimi için bir sıbyan mektebi olduğu söylenmelidir. Ancak vakfiyede ayrı bir mektep binasından bahsedilmemiştir.⁴ Mektep üzerine daha sonra yapılan çalışmalarda Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid dönemi yapılarına benzediği ve Camiyle aynı inşa özelliklerinde olduğu belirlenmiştir (Yüksel, 1997: 502). Bu bilgiye göre Vakfın başlangıcında ayrı bir mektep binası olduğu söylenebilir.

Hüsnüşâh Hatun Vakfının devamı için buraya çeşitli gelir kaynakları tahsis etmiştir. Ayrıca Kurşunlu Han (Han-ı cedid/Yeni Han) ismiyle bilinen yapıyı vakfına gelir getirmesi için yaptırmıştır. Vakfiyeye göre altı, üstlü 74 odası (36 tahtani-38 fevkani) bulunan hanın büyük bir meydanı, havuzu ve ahırını vardı. Hana bitişik

³ İbrahim Gökçen (1946) *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (Hicri 954-1060)* isimli eserinde vakfiyenin özetini yayınlamıştır. Bu çalışmada Vakfın kuruluş dönemindeki hayır eserleri, gelirleri ve giderleri bu vakfiyeden ele alınır.

⁴ İbrahim Gökçen (1946:158) Caminin batısındaki mektebin buraya sonradan eklendiğini ifade etmiştir.

21 dükkân da Vakfın gelir kaynakları arasındadır. Vakfiyede ayrıca Selendi, Kaşıkçı ve Seyis köyleri ile sayısı verilmeyen çeşitli dükkânlar, bir hamam (Serabad Hamamı) ve iki değirmen başlangıçta vakfa bağlanan gelir kaynaklarından sayılmıştır (Gökçen, 1946: 157-158).

Denetimi ve idaresi Haremeyn Evkaf Nezaretî'ne bağlı olan Hüsnüşah Hatun Vakfının nazırı bâbüssaâde ağasıdır.⁵ 1765-66 yılına ait bir belgede "Haremeyn-i şerifeyn evkafından olub saadetlü Bâbüssaâde Ağası hazretlerinin nezaretlerinde olan evkafdan medine-i Manisa'da va'ki merhum Sultan Murad Han ve Vâlide-i Sultan Süleyman Han ve Vâlide-i Şehinşah Sultan vakıflarının..." ifadesinde bu durum açıkça belirtilmiştir (BOA TS.MA.d 5492).

Yönetimi mütevellî eliyle sağlanan Hüsnüşah Hatun Vakfının tevliyet görevi 1656'da Manisa'daki Muradiye (Sultan Murad III. Vakfı) ve Sultaniye (Vâlide-i Sultan Süleyman-Hafsa Sultan Vakfı) vakıflarıyla birleştirilmiştir (Demirtaş, 2023: 15). Ancak bu durumun uygulamada bazı sıkıntılara yol açtığı anlaşılmaktadır. Zira Sultan III. Ahmed (1703-1730) döneminde hazırlanan bir belgede mezkûr mütevellînin halkı rahatsız ettiği, bu nedenle her bir vakfın ayrı bir mütevellî tarafından idare edilmesinin uygun olabileceği ifade edilmiştir (BOA AE SAMD.III 226/21770). Buna karşın üç vakfın birlikte hazırlanan muhasebe suretlerinde 1761, 1763, 1765 ve 1778 yıllarında üç vakfı bir mütevellînin idare ettiği anlaşılmaktadır (BOA TS.MA.d.5267-9:1b).

Hüsnüşah Hatun Vakfının hayır eserleri, gelirleri ve idaresi konusunda yapılan bu genel tespitlerden sonra aşağıda vakıf gelirlerinin durumu muhasebe defterlerinden incelenecektir.

3. Hüsnüşah Hatun Vakfının Gelirleri

Osmanlı Arşivinde Hüsnüşah Hatun Vakfının ilk dönemine ait muhasebe defteri tespit edilememiştir. Ancak Feridun Emecen'in (2013: 99) XVI. yüzyılda Manisa kazasını incelediği eserinde yer verdiği 1531 yılı evkaf defteri verileri Vakfın bu dönemdeki gelirleri konusunda fikir vericidir (Tablo 1). Buna göre mezkûr sene 92.451 akçe toplam geliri olan Hüsnüşah Hatun Vakfı bu meblağın yarısından fazlasını (47.334 akçe) Selendi Mukataasından elde ediyordu. Defterde açıkça belirtilmesede bu durum Vakfın köylerdeki gelirlerini Selendi Mukataası bünyesinde birleştirdiğini ve tek bir mukataa birimi şeklinde kiraladığını düşündürmüştür.⁶

Tablo 1: Hüsnüşah Hatun Vakfının 1531 Yılı Gelirleri (Akçe)

Selendi Mukataası	47.334
6 Âsiyâb (değirmen)	3.173
2 Bahçe	2.100
Karesi'de bahçe	779
2 Hamam	2.454
Kurşunlu Han	7.334
5 Attar dükkânı kirası	482
3 Kasab dükkânı kirası	500
63 aded dükkân kirası	3.641
Dink değirmeni	1.000
Zemin	54
Nakit para-236.000	23.600
Toplam	92.451

Kaynak: Emecen, F. (2013). XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.99.

1531 yılı evkaf defterine göre Vakıf bu dönemde Kurşunlu Hanla birlikte 71 dükkân, 6 değirmen, bir dink değirmeni, 3 bahçe, 2 hamam ve zemin kirasından 21.517 akçe elde ediyordu. Ayrıca mezkûr defterde 236.000 akçe paranın 23.600 akçe getirisi Vakfın gelirlerindendir.

⁵ Bâbüssaâde ağalarının başında olduğu "Kapuağası Nezaretî" 1545'te Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan'ın vakıflarını tevcih etmesiyle kurulmuştur. Dârüssaâde Ağası Habeşi Mehmed Ağa 1586'da bâbüssaâde ağalarının başında bulunduğu Haremeyn Nezaretî görevini elde edince (Altındağ, 1994: 1) Kapuağası Nezaretî, Haremeyn Nezaretî'ne tahvil edilmiştir (Öztürk, 1995: 67).

⁶ Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıl sonlarında "iltizam" sisteminin yaygınlaşmasıyla kullanım alanı genişleyen "mukataa" usulü özünde vergi gelir birimini ifade ediyordu (Genç, 2020: 130; İnalçık, 2019: 60).

3.1.Vakfın XVII. Yüzyıldaki Gelirleri

Osmanlı Arşivinde Hüsnüşah Hatun Vakfının olduğu belirlenen en erken tarihli üç muhasebe defteri 1632, 1633 ve 1637-38 yıllarına aittir. Bunlar sekiz ay, on ay ve bir yıllık dönemler için hazırlanmış defterlerdir.⁷ Burada muhasebe defterlerinde adet olduğu üzere vakıf gelirleri önce “an’l mahsulat” başlığında topluca yazılmış (Orbay, 2007b: 19), ardından Vakfın her bir geliri detaylı şekilde gösterilmiştir. Mesela 1632’de Selendi Mukataası kaydında “an mukataa-i timarı Selendi der uhde-i Hacı Mustafa ve Hacı Abdurrahman ve Hacı Mehmed ber vech-i iştirak” denilmiş, bu yerin üç kişi tarafından 91.633 akçe mukataa bedeliyle kiralandığı belirtilmiştir (BOA TS.MA.d.3777/32, vr.1b).

Aşağıda Tablo 2’de gösterildiği üzere Vakfın XVII. yüzyıldaki toplam geliri 1632 ve 1633 yıllarında 150.000 akçe civarındadır. Yıllık hazırlanmış 1637-38 döneminde ise bu meblağ 215.315 akçeye ulaşmıştır. Bunun bir nedeni önceki iki defterin aylık dönemlerde hazırlanmasıyla ilgili olabilir. Ancak burada Vakfın toplam gelirinin artmasının asıl sebebi mukataa bedellerinin dört yıl gibi bir sürede gösterdiği artış oranıdır. Buna göre mezkûr dönemde Selendi Mukataasının bedeli %35 civarında artarak 135 bin akçe olmuştur. Ayrıca han, hamam ve bahçenin mukataa bedelleri de üç katı kadar artmıştır (Tablo 2). Kaldı ki vakıf muhasebe defterlerine mukataa bedeli olarak kaydedilen meblağın esasen dönemin toplam anlaşıma bedeli olduğu da dikkate alınmalıdır (Orbay, 2005b: 333). Buna karşın mukataa bedellerinde görülen bu artışı açıklamada elimizdeki muhasebe defterleri yetersiz kalmaktadır.

Tablo 2: Hüsnüşah Hatun Vakfının XVII. Yüzyıldaki Gelirleri (Akçe)

	1632-8 aylık	1633-10 aylık	1637-38
Selendi Mukataası	91.633	99.003	135.000
Kurşunlu Han (Yeni Han)	14.720	11.810	35.000
Serabad Hamamı	410	410	2.225
Bahçe-Manisa	1.650	1.650	3.600
Dükkanlar (Manisa-Attar çarşısı)	5.400	6.400	-
Dükkanların kirası(Manisa)	8.188	5.400	11.088
Dükkanlar-yeri belirtilmeden	-	-	1.200
Dükkan kirası	165	-	-
İcare-i ?	-	-	1.150
Zemini dükkan	-	-	20
Nakit para geliri (an erbâh-ı nukûd)	25.396	25.396	25.648
Nokta-i ecza-han	-	-	383
Toplam	147.562	150.069	215.314

Kaynak: BOA TS.MA.d. 3777/31; 3551; 3777/32

Not: Tabloda koyu zemin mukataa usulü kiralanan gelir kaynaklarını gösteriyor.

Mevzu bahis üç defterin detaylarına bakıldığında Vakfın XVII. yüzyılın ilk yarısındaki bu gelirlerini çoğunlukla mukataa usulünden sağladığı tespit edilmiştir. Zira muhasebe kayıtlarına göre Vakıf bu dönemde köylerdeki gelirleri yanında Kurşunlu Han, Serabad Hamamı ve Manisa’daki bir bahçe gibi gayri menkullerini de mukataa usulüyle işletiyordu. Bunların gelirinin, tüm gelirlere oranı 1637-38 muhasebe döneminde yaklaşık %82’dir. Buna karşın Vakfa ait dükkânların kira gelirinin halen câbiler eliyle bizzat tahsil ettiği söylenmelidir.

Vakfın XVII. yüzyılın ilk yarısındaki bu gelirlerine ayrıca 1531 yılı evkaf defterinde görülen nakit para dahildir. Gerçi muhasebe kayıtlarında bu paranın meblağı belirtilmemiş, sadece geliri yazılmıştır. 1531’de ona on bir (%10) gelir oranıyla işletilen paranın (Tablo 1) getirisi XVII. yüzyıl muhasebe defterlerinde 25.000 akçe civarındadır (Tablo 2). Defterde paranın kime, ne kadar borç verildiği konusunda bir açıklama

⁷ Normal koşullarda bir muhasebe defteri ay veya güneş takvimini göre bir yıllık hazırlanırdı. Ancak mütevellinin değişmesi durumunda yıl bitmeden eski mütevellinin hesapları kapatılırdı (Orbay, 2007b:12).

yapılmamıştır. Kayıtlarda “an erbâh-ı nukûd ber mucebi defteri kâtib-i nukûd..” denilmesinden bu işlemlerin ayrı bir defterde ve nakit kâtibi (kâtib-i nukûd) denilen bir kişi tarafından tutulduğu anlaşılır. Bu kâtibin ücreti muhasebe defterlerinin giderler bölümüne göre günlük 7 akçedir (BOA TS.MA.d.3777/31:1b). 1637-38 yılına ait muhasebe defterinde bu paranın “muamele-i şer’iyye⁸ usulüyle işletildiği açıklaması ilgili kayda eklenmiştir (BOA TS.MA.d.3777/32:1a).

Vakfın XVII. yüzyıl muhasebe defterlerindeki son bir gelir türü “nokta-i eczahan” açıklamasıyla kaydedilen 383 akçedir. Noktacı vakıflarda görevli olanların işini yapıp, yapmadığını kontrol eden kişidir (Yediyıldız, 2003: 378). Bir takipsizliğin tespiti durumunda noktacının görevini yapmayanlara ceza kestiği muhasebe defterlerinde görülür (Barkan, 1971: 129; Dursun, 2023: 76). Hüsnüşah Hatun Vakfında bu tür bir gelirin tek kaydı mevzu bahis defterde tespit edilmiştir.

3.2.Vakfın XVIII. Yüzyıldaki Gelirleri

Osmanlı Arşivlerinde Hüsnüşah Hatun Vakfının 1637-38 yılından sonra tespit edilen ilk muhasebe defteri 1725 yılına aittir. Dolayısıyla arada geçen sürede gelirlerin durumu belirsizdir. Arşivde Vakfa ait 1725-1758 yıllarını gösteren sekiz detaylı (mufassal) muhasebe defteri ve 1761-1789 yıllarına ait dört muhasebe sureti tespit edilmiştir. Çalışmanın bu başlığında Vakfın XVIII. yüzyıl dönemindeki gelirleri bu iki alt başlığa göre değerlendirilecektir. Bunun sebebi bu yüzyılın ortalarından itibaren Haremeyn Evkaf Nezâreti bünyesinde dârüssaâde ağası tarafından idare edilen vakıfların önemli bir değişim sürecine girmesidir. Bu değişim vakıf gelirlerin el değiştirmesiyle ilgilidir. Bir görüşe göre 1757-58 yılında (Sahillioğlu, 1993: 503), diğer görüşe göre 1766 yılında (Cezar, 1986: 101; Tabakoğlu, 2016: 260) dârüssaâde ağası tarafından işletilen vakıf mukataaları verimli idare edilmediği gerekçesiyle Darphâneye devredilmiştir. Böylece “mâlikâne” sistemine alınan mukataalardan elde edilen bin keselik gelir Enderun Hazinesine (iç hazine) konulmuştur (Cezar, 1986: 100; Tabakoğlu, 2016: 259).

Yukarıda bahsedildiği üzere Hüsnüşah Hatun Vakfı da Haremeyn Evkaf Nezâreti tarafından idare edilen bir vakıftı. Dolayısıyla bu sürecin Hüsnüşah Hatun Vakfına etkisi muhasebe defterlerinden değerlendirilecektir. Ancak öncesinde Vakfın 1725-1758 yılları arasındaki durumuna bakalım.

Tablo 3: Hüsnüşah Hatun Vakfının 1725-1758 Yıllarındaki Gelirleri (Akçe)

	1725-26	1727-28	1748-49	1749-50	1753-54	1755-56	1756-57	1757-58
Selendi Mukataası	216.000	230.670	266.000	265.800	240.000	214.000	225.460	240.000
Kurşunlu han	65.400	65.400	64.800	65.400	70.200	70.200	70.200	70.200
Bahçe-Manisa	3.240	3.240	3.600	3.000	3.240	3.240	3.240	3.240
Serabad Hamamı	8.640	8.640	4.000	3.600	6.000	6.000	6.000	6.000
Dükkanlar	9.720	9.720	8.600 ^E	8.000	7.200 ^E	7.200 ^E	7.200 ^E	7.200 ^E
Dükkanlar-câbî vakıf	-	-	2.600	3.110	-	-	-	-
Toplam	303.000	317.670	349.600	348.910	326.640	300.640	312.100	326.640

Kaynak: BOA TS.MA.d. 3777/33; 5267/1; 5303; 5267/2; 5687; 5303/1/4; 5267/7.

Not: E harfi tablo “emanet” usulü kiralanan yerleri ifade eder.

Tablo 3’te gösterildiği üzere Vakfın mevzu bahis defterlerinde ilk dikkati çeken gelirlerin tamamının mukataa kapsamına alınarak iltizam usulüyle kiralanasıdır. Buna göre Vakfa ait dükkanların geliri de tek bir mukataa birimine dönüştürülmüştür. Ancak herhalde talep olmadığından 1748’de ve 1753-1758 yılları arasında bunlar “emanet” usulü kiralananırken,⁹ 1748-1750 yıllarında Vakıf kira gelirinin bir kısmını bizzat tahsil etmiştir. Kaldı ki muhasebe defterlerinden dükkanların gelirinin düştüğü takip edilebilir. Buna göre 1725-1728 yıllarında 9.720 akçe olan dükkanların kira geliri meblağı 1748’de 8.600 akçe, 1749’da 8.000 akçe, 1753’ten sonra 7.200 akçedir (Tablo 3). Bilinmeyen bir sebepten dükkanların gelirinin azalması

⁸ Borç alırken haram olan faizden kurtulmak için tahakkuk edecek fazlalığın satım akdinden kaynaklanmış olmasını sağlamak için yapılacak bir hile-i şer’iyye. Bkz Kaya, S. (2010), XVIII. yüzyıl sonlarında Üsküdar vakıflarının gelir kaynakları, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C.15, S.29/2, s.98.

⁹ An icare-i dekâkin der uhde-i cabii vakıf ber vechi emanet 8.600 akçe (BOA TS.MA.d.5303, vr.1b).

buraya talebi düşürmüş olmalıdır. Aynı dönem için Vakfın Manisa'daki diğer gelirlerine bakıldığında bunun genel durumu yansıtmadığı anlaşılır.

Diğer yandan, Vakfın 1725-1758 yıllarındaki toplam gelirlerini asıl etkileyen bir önceki yüzyılda olduğu gibi Selendi Mukataasıdır. Yıllık süreyle iltizama verildiği anlaşılan bu yerin mukataa bedeli 1725-1750 yılları arasında 216.000- 265.800 akçe arasında, 1753-1758 yılları arasında ise 214.000-240.000 akçe arasında değişen bir bedeldir. Tablo 3'te görüleceği üzere buraya ait mukataa bedelinin iniş ve çıkışları Vakfın toplam gelir meblağını etkilemektedir ki bu meblağ yüzyılın ilk yarısında 300.000-350.000 akçe civarındadır. Ancak Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşanan enflasyon etkisi düşünüldüğünde bu artış hemen mali iyileşme şeklinde yorumlanmamalıdır (Güran, 2006: 50; Pamuk, 2000: 7). Buna karşın Selendi Mukataası bedelindeki azalmayla birlikte Vakfın toplam gelirinin 1755-56 yılında en düşük seviyede olduğu dikkate alınmalıdır. Vakfın 1748-49 yılında 349.600 akçe olan toplam geliri ise XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki en yüksek meblağıdır. Elimizdeki muhasebe defterleri kapsamında Vakfın bu dönemdeki durumu hakkında yapılacak çıkarımlar bundan ibarettir. 1757-58 yılına ait muhasebe defteri ise Vakfın XVIII. yüzyıl dönemine ait tespit edilen müstakil hazırlanmış son muhasebe defteridir.

Hüsnüşah Hatun Vakfının 1761-1789 yıllarına ait muhasebe suretleri Manisa'daki diğer iki sultan vakfının (Sultan Murad III.'ün Muradiye Vakfı, Valide-i Sultan Süleyman'ın-Hafsa Sultan- Sultaniye Vakfı) muhasebeleriyle hazırlanmıştır. Bu durum defterin giriş bölümündeki paragrafta "suret-i muhasebe-i vakf-ı şerifi merhum ve mağfirûn Sultan Murad Han ve merhum Vâlîde-i Sultan Süleyman Han ve Vâlîde-i merhum Şehinşah Sultan.." ifadesiyle belirtilmiştir. İsminden de anlaşılabileceği üzere detaylı kayıtların yer almadığı mevzu bahis defterlerde her üç vakfın geliri iki başlıkta "mukataat" ve "icaraat (kira gelirleri)" denilerek yazılmıştır. Buna göre 1761-62 ve 1763-64 yıllarında Hüsnüşah Hatun Vakfının mukataa geliri 466.240 akçe, kira gelirleri 132.240 akçe ve toplam geliri 598.480 akçedir (BOA TS.MA.d.5267/9; 1408). Bu iki defterde açıkça yazmasa da Vakıf mukataaları mâlikâne sistemine dahil edilmiş olmalıdır. Zira 1757-58 yılıyla karşılaştırıldığında mevzu bahis iki defterde Vakfın gelirinin iki katı kadar artması ve her iki dönemde sabit meblağı olması buna işaret eder.

Yukarıda bahsedildiği üzere Haremeyn Evkaf Nezâreti bünyesindeki vakıflara ait mukataaları işletme hakkı XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Darphâneye devredilmiştir. Bu değişimin uygulamadaki hali literatürdeki kaynaklarda anlatılmıştır. Buna göre Darphâneye devredilen vakıf mukataalar mâlikâne sistemi içinde satılacak, bunun karşılığında bir defaya mahsus alınacak "muaccele bedeli" isminde bir para burada ayrı bir fonda tutulacaktır. Hatta vakıf mukataalara ait paranın mîrîye ait mukataalarla karışmaması için mîrînin geliri Hazine-i Âmireye aktarılmıştır (Cezar, 1986: 101; Tabakoğlu, 2016: 260). Bu durumda Haremeyn Hazinesinin bu işlemten tek geliri malikâneyi üzerine alanlardan (deruhde) her yıl tahsil edilen ve "mâl" ismi verilen yıllık ücrettir (Cezar, 1986: 101). Dârüssaâde ağası idaresindeki vakıflardaki bu değişimi Atik Vâlîde Sultan Vakfı muhasebe defterlerinden izleyen Ramazan Pantık (2024: 856) mezkûr Vakfa ait Yeni-il Mukatasının 1758'den itibaren gelirlerden çıkarıldığını tespit etmiştir. Buna karşılık Darphâne kurumu Vakfa 1762-1825 yılları arasında her yıl "mâl" ve "esham faizi"ne mahsuben sabit 2.788.320 akçe ödemiştir.

Aynı döneme Hüsnüşah Hatun Vakfı muhasebelerinde baktığımızda 1757-58, 1761-62 ve 1763-64 yıllarında Vakfa ait mukataa gelirinin defterlere yazıldığı görülür. Buradan Vakfın mukataa gelirlerinin halen dârüssaâde ağası idaresinde olduğu anlaşılır. Hüsnüşah Hatun Vakfıyla birlikte diğer iki sultan vakfının mukataa gelirlerinin Darphâneye devredilmesi zannediyorum 1766'da gerçekleşmişti. Zira üç selâtın vakfının 1765-66 yılına ait muhasebe özetlerini içeren 1766 tarihli bir belgenin girişinde "zikrolunan vakfın 1178 senesi Mart ibtidasından sene-i merkum Şubatı gayetine gelincesine hesabı rû'yet ve evkaf-ı mezbur nazırı tarafından memhûr (mühürlenmiş) ve mümzî (imzalanan) sureti muhasebesi verilmekle baş muhasebeye kaydolanmak için iş bu ilmühaber kaimesi verildi" yazar (BOA EV.HMH.d.5492). Aynı belgede Muradiye Vakfının geliri 2.077.800 akçe, Sultaniye Vakfının geliri 4.976.800 akçe ve Vâlîde-i Şehinşah Sultan (Hüsnüşah Hatun) Vakfının geliri 598.480 akçedir. Buradan üç vakfa ait muhasebe suretlerinin vakıf nazırı tarafından onaylandığı ve verilen ilmühaber belgesiyle baş muhasebeye kayıt yaptırılacağı anlaşılır.

Hüsnüşah Hatun Vakfının Muradiye ve Sultaniye vakıflarıyla birlikte hazırlanmış 1788-89 yılı defterinde ilk defa “mal” geliri ismiyle bir giriş olduğu görülür. Buna göre “an mâl-ı mukayyed-i mukataat an hazîne-i Haremeyn-i şerifeyn dâde” yazan kayıta tek kalemde 29.138 kuruş (3.496.520 akçe) gelir girişi yapılmıştır. Defterde ayrıca üç vakfın kira gelirleri yazılıdır (BOA EV.HMH.d.6694).¹⁰

4. Hüsnüşah Hatun Vakfının Giderleri

Çalışmanın bu bölümünde Hüsnüşah Hatun Vakfının giderleri değerlendirilmiştir. Muhasebe defterlerinin giderler bölümünde izlenen usul önce “vuzia min zalik” başlığında vakfın toplam giderlerinin verilmesi, ardından personelin maaş ödemeleri ve vakfa bağlı diğer giderlerin sıralanmasıdır (Orbay, 2007b: 32-33). Vakfın muhasebe defterleri bu genel şeklin örneğidir. Buna göre XVII. yüzyıla ait defterlerde önce personel maaşları (el vezâif) yazılmış ardından genel giderler (an ihracat) için ayrı bir başlık açılmıştır. Vakfın personele yaptığı ek ödemeler, mutfağa satın alınan malzemeler, Hatuniye Camisi için yapılan harcamalar bu genel başlığın altında yer alır.

Tablo 4: Hüsnüşah Hatun Vakfının XVII. ve XVIII. Yüzyıldaki Yıllık Giderleri (Akçe)

	Yıllık gd.	Maaş gd.	Ek ödemeler	Diğer gd.
1637-38	215.314	119.040	53.076	43.198
1725-26	303.000	64.970	18.980 ^D	238.030
1727-28	317.670	62.780	18.980 ^D	255.095
1748-49	349.600	61.320	16.060 ^D	288.140
1749-50	348.910	62.380	14.695 ^D	286.620
1753-54	326.640	81.760	-	244.880
1755-56	300.640	81.760	-	218.880
1756-57	312.100	81.760	-	230.340
1757-58	326.640	81.760	-	244.880

Kaynak: BOA TS.MA.d. 377731; 3777/33; 5267/1; 5303; 5267/2; 5687; 5303/1/4; 5267/7.

Not: D harfi ek ödemelerin maaş giderlerine dahil olduğu yılları ifade eder.

Diğer yandan, Vakfın XVIII. yüzyıl muhasebe defterlerinde maaş giderleri ve personelin ek ödemeleri (taam baha ve lahm-ı baha-i hüddam-ı vakıf) birlikte kaydedilmiştir. Tablo 4'te defterlerde olduğu gibi bu ek ödemeler ilk sütunda maaş ödemelerine dahildir. Ardından Vakfın genel giderleri (an ihracat) kalemindeki bir ara başlıkta Hatuniye Camisinin düzenli giderleri (ihracat-ı camii şerif) sıralanmıştır. Bunlar çoğunlukla caminin aydınlatılması için satın alınan üç, dört kalem malzemedir. Vakfın diğer giderleri ve irsaliye ödemeleri “ani'l ihracat mea irsaliye-i hizâne-i âmire mea lazıme-i evkaf” başlığındadır. Bunların detaylarından aşağıda bahsedilecektir.

Vakfın XVII. ve XVIII. yüzyıldaki giderlerinin genel dağılımı Tablo 4'te görülebilir. Buna göre Vakfın 1637-38 yılı gelirleri 215.314 akçe, 1725-1758 yıllarında yaklaşık 300.000-350.000 akçe arasındadır. Her iki dönemin muhasebe defterleri gelirler, giderlere eşit şekilde hazırlanmıştır. Buna karşın Vakfın giderlerinin ödeyemediği kısmını kayıtlarda ifade ettiği görülmüştür (BOA TS.MA.d.5303).

4.1. Vakıf Personeli ve XVII. Yüzyıldaki Maaş Giderleri

Vakıflar bünyesinde dini, sosyal, kültürel hizmetleri yürüten personele “vazife erbabı/erbâbü'l-vezâif” denir, vazifenin mahiyeti ve şartlarını vakıf kurucusu belirlerdi. Bu tabir aynı zamanda vazifeliye ödenen maaş içinde kullanılırdı (Başoğlu, 2012: 580). Çalışmanın bu bölümünde Vakfın vazifeleri ve ücretleri muhasebe defterlerinden belirlenmiştir. Ancak bazen bir kişide birden fazla vazifenin birleştirilmesi mümkün olduğundan (Güran, 2006: 37) vakıflardaki her bir görevin ayrı bir kişiyi ifade etmediği söylenmelidir.

¹⁰ İcare-i hadika-i Sultan 50 gurus, icare-i hadika-i Vâlide-i Sultan Şehinşah 30 gurus, İcare-i dekakin-i Vâlide-i Sultan 115 gurus, icare-i dekâkin-i Sultan Murad 108 gurus

Muhasebe defterlerinde vakıf personeli (vazife sahipleri) “an cemaat” denilen topluluklarda görev veya görev yerlerine göre gruplanarak kayıtlanırdı. Burada her bir vazifelinin görevi, günlük/yıllık ücreti, isim varsa unvan gibi bilgileri yazardı (Orbay, 2007b: 33-38). Bir vakfın vazifeleri vakfiye belgesinde belirtilmiş olsa da vakfiye dışında vakfa görevli tayin edilmesi veya vakfiyede belirlenen ücretin günün koşullarına göre değişmesi mümkündür (Barkan, 1993: 250; Eroğlu-Memiş, 2020: 123; Karademir, 2024: 356).

Bu genel bilgilerin ardından Hüsnüşah Hatun Vakfında görevli personeli, görev tanımlarını ve ücretlerini değerlendirebiliriz. Buna göre ilk olarak vakfiye belgesine baktığımızda 1497 tarihli vakfiyede Vakfın temel hizmetleri için 29 vazifenin belirtildiği görülmektedir. Vakfiyede vakfı idare edecek bir mütevellinin (günlük 10 dirhem¹¹), hesapları tutacak bir kâtibin (günlük 4 dirhem), gelirleri tahsil edecek bir câbînin (günlük 5 dirhem) idari işlerde görevlendirilmesi istenmiştir. Camide ise yedi dua okuyucu ve üç hizmetli olacaktır.¹² Ayrıca imarette bir aşçı (günlük 4 dirhem), bir kilerci, bir nakib, bir buğday döğücü, bir ahır hizmetlisi (hepsinin günlüğü 2’şer dirhem) ile bir vekilharç (günlük 1 dirhem) çalışacaktır. Vakfiyede son olarak su yollarını tamir edecek bir görevli (günlük 2 dirhem) ve bir bostancı başı (günlük 3 dirhem) ile yanında günlüğü bir dirhemden en fazla altı kişinin çalışabileceği belirtilmiştir (Gökçen, 1946: 158-159).

Vakfiyede yazılı bu görevlere karşın XVII. yüzyıl muhasebe defterlerindeki vakıf görevlilerinin bu sayının çok üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Mesela 1637-38 yılı defterine göre Hüsnüşah Hatun Vakfında 11 topluluk (cemaat) dahilindeki vazife sayısı 111’dir (Tablo 5). Diğer bir fadeyle bu dönemde Vakfın çalışanlarının önemli bir kısmı vakfiye dışından tayin edilmiştir.

Tablo 5’te görüldüğü üzere bu tarihte Vakıf personelinin önemli bir kısmı Hatuniye Camisi bünyesindeki yedi toplulukta görevliydi. Bunlardan ilki “cemaat-i hademe-i camii şerif” grubudur. Hatîb, vâiz, imam gibi diyanet işlerinde görevli olanlar yanında cami hizmetlerine destek veren dersîâm, kütüphaneci (hâfız-ı kütüb) gibi işleri yapanlar da muhasebe defterlerinde bu gruba dahildir. Aynı şekilde ezan okuyan müezzinler (cemaat-i müezzinan) ve caminin bakım ve düzeninden sorumlu hizmetliler (cemaat-i kayyım ve siracıyan) yine cami görevlileri arasında sayılmalıdır.

Hatuniye Camisinde görev yapan diğer bir topluluk genel bir başlıkta “dua okuyucuları”dır. Osmanlı vakıflarında dua okuyucularının vazifesi Kur’an okumak (hafızan, eczahan), belli bir sureyi (Enam-han, Yasin-han gibi) okumak, tespih çekmek (salavatiyan) gibi görevlerdir (Karademir, 2024: 365-367). Vakıf kurucusu adına dua eden bu kadroların varlığı XV. yüzyıldan beri bilinmektedir (Beyatlı, 2013: 296)¹³. Cami, türbe gibi yerlerde görevli dua okuyucularının bir işlevi de bu mekanların canlı tutulması olmalıdır. Hüsnüşah Hatun Vakfında 1637-38’de bu kapsamda dört grup (cemaat-i huffazin, eda-i subh, eda-i zuhr ve musallıyan) belirlenmiştir. Buradaki 61 dua okuyucusu yine cami kadrolarından sayılmalıdır.

1637-38’de Vakıf çalışanları arasında “an cemaat-i mekteb-i muallimhane” grubunda küçük çocuklara ders verecek bir “hoca-i sıbyan” ve yardımcısı “halife-i sıbyan” olduğu görülür. İbrahim Gökçen (1946: 158) vakfın personelini anlattığı yerde Vakıfta bir muallim belirlendiğini ancak mektep binasından bahsedilmediğini yazar. Buna karşın vakfiyede bu vazife vakıf görevlileri arasında sayılmamıştır.

Vakfın diğer bir görev yeri imarettir. İmaretin ve “cemaat-i hademe-i imaret-i âtik” grubunda sıralanan personelin idarecisi imaret şeyhidir. Tablo 5’te detaylı gösterildiği üzere imarette çalışanların işleri yemek yapanlar (tabbah), yemek yapmaya ve mutfak düzenine yardımcı olanlar (kengüm-gûb, kâşesuy), hizmetliler (ferraş, bevvab) ve imaretin idaresine yardımcı olanlar (nakib, vekilharç, kilerci, mühürdar) şeklinde özetlenebilir. Vakfın incelenen defterlerinde imaret çalışanlarının gösterildiği son defter 1637-38 yılına aittir. Bilinmeyen olmayan bir tarihte hizmet dışı kaldığı anlaşılan imaretin akıbeti belirsizdir.

¹¹ Bir ağırlık ölçüsü ve gümüş para birimidir. Bkz. Sahillioğlu H. (1994). Dirhem, *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.368-371. Dirhem’in ağırlığı Osmanlı’da standart 3,207 gr. dır (İnalçık, 2004:442)

¹² Dua okuyucularının ücretleri: 7 aşırhana günlük 1’er dirhem, ayrıca bunların başında bir reis-i mahfile 3 dirhem ve bir muarife günlük 2 dirhem. Cami hizmetlileri ve ücretleri; temizlik ve düzenden sorumlu bir kayyım, tuvalet için bir ferraş, vakıf binaların kapısını açıp-kapayacak bir bevvab-her birine günlük 2’şer dirhem.

¹³ Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’daki Fatih Külliyesi ve diğer bazı camilerin yer aldığı 1472 (h.877) tarihli vakfiyede dokuz hafız, yirmi cüzhan görevlendiği yazar. Detaylar için bkz. Beyatlı, A. (2013). *Fatih Sultan Mehmed’in 877/1472 Tarihli Vakfiyyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Dolayısıyla Vakfın XVIII. yüzyıl muhasebe defterlerinde imaret harcamaları ve çalışanların maaş ödemeleri bulunmaz.

Tablo 5: XVII. Yüzyılda Hüsnuşah Hatun Vakfı Personeli

	Gör. sayısı	Görev	Görev tanımı	Günlük ücret
Vakıf idarecileri	1	Mütevelli	Vakıf idarecisi	20 akçe
	1	Nazır	Mütevelli ve işlerini teftiş etmekle görevli kişi	10 akçe
	5	Kâtib	Vakıfla ilgili kayıtları tutan memur	2-10 akçe
	3	Câbî	Vakıf gelirlerini toplamakla görevli tahsildar	5 akçe
Camii şerif görevlileri	1	Hatîb	Cuma namazında hutbe okuyan kişi	10 akçe
	2	Vâiz	Cuma namazında vaaz veren kişi	6-10 akçe
	2	İmam	Camide namaz kıldırان kişi	6,5 akçe
	1	Dersiâm	Camilerde umumi dersler veren müderris	11 akçe
	1	Hâfız-ı kütüb	Kütüphane memuru	6 akçe
	1	Kâtib-i kütüb	Kütüphane kâtibi	2 akçe
	4	Duacı	Vakıfta dua edenlerin genel adı	1-2 akçe
	3	Hizmetli		1-2 akçe
Müezzinler	2	belirsiz		2-5 akçe
	3	Müezzin	Minarelerden ezan okumakla görevli kişi	5 akçe
Duacı	1	Sala müezzini		2 akçe
	1	Ser-mahfil	Duacı grubunun başı/başkanı	2 akçe
	10	Hafız	Kurânı ezbere bilen kişi	1 akçe
	38	Duacı	Vakıfta dua edenlerin genel adı	1 akçe
Hizmetliler	12	Musalli		1-20 akçe
	2	Kayyım	Binaların temizlik/düzeninden sorumlu kişi	2 akçe
Mektep görevlileri	2	Siraci	Lambalarını yakmakla görevli kişi	2 akçe
	1	Hoca-i sıbyan	Mektepte ders veren muallim	5 akçe
İmaret görevlileri	1	Halife-i sıbyan	Mektepte muallimin (hocanın) yardımcısı	2 akçe
	1	İmaret şeyhi	İmaretin yönetimiyle görevli kişi	4 akçe
	1	Nakib	İmarette görevli kişi	2 akçe
	2	Tabbah	Yemek pişiren aşçı	5 akçe
	1	Kendüm-gûb	İmarette buğdayı ezen döğücü kişi	2 akçe
	1	Kılari	İmaretin kileri ve erzak sorumlusu	2 akçe
	1	Vekiliharç	Vakıflarda alış-veriş işleriyle görevli kişi	2 akçe
	1	Kâşesuy	İmaretlerde bulaşıkları yıkayan kişi	2 akçe
İmaret görevlileri	1	Mühürdar	İmaretlerde kiler kâtibinin kayıtlarını kontrol eden kişi	3 akçe
	4	Hizmetli		1-4 akçe

Kaynak: BOA TS.MA.d.3777/32:1a-3b.

Not: Vakıflardaki görevlerin tanımları için bkz. Yediyıldız B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.367-382.

Vakfın 1637-38’deki son çalışan grubu “an cemaat-i mübaşirin” denilen idarecilerdir. Vakfın idarecisi mütevelli günlük 20 akçe ile en yüksek ücretin sahibidir. Mütevellinin işlerini kontrol eden nazır, hesapları tutan kâtip aynı şekilde idareciler grubundadır. Muhasebe defterinde “an cemaat-i câbiyan” denilen tahsildarlar Tablo 5’te idareciler arasında gösterilmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi Hüsnüşah Hatun Vakfı 1637-38'de mevzu bahis 111 görev için 119.040 akçe ödüyordu.¹⁴ Tablo 4'te gösterildiği üzere bu meblağ aynı yıl tüm vakıf giderlerinin %55'i kadardır. Vakıf personeline ayrıca 9.480 akçe yemek (taam) bedeli ve 25.604 akçe ekmek (nân) bedeli ödüyordu. Bunların detaylarından aşağıda bahsedilecektir. Vakıf personelinin imaretteki aynî haklarına karşılık nakden yapılan bu ödemelerle birlikte personele ödenen toplam meblağ 154.124 akçedir. Yani 1637-38'de Vakıf giderlerinin %70'ten fazlası personel ödemeleridir.

4.2. Vakfın XVIII. Yüzyıldaki Maaş Giderleri

Vakfın XVIII. yüzyıl muhasebe defterleri, bir önceki dönemin defterleriyle karşılaştırıldığında vazife sayısının ve maaş ödemelerinin dikkat çekecek düzeyde azaldığı görülür. Yeniden düzenlendiği anlaşılan vakfın vazife sayısı 1725-26'da 50, 1748-49'da 48 ve 1757-58'de 58'dir (BOA TS.MA.d.3777/33:3b; 5303:1a-b; 7414:1b). Bu durumunun maaş ödemelerine etkisi Tablo 4'te görülebilir.

Çalışan sayındaki bu azalmanın tam sebebini bilemesek bile dönemin muhasebe kayıtlarından bazı çıkarımlar yapılabilir. Mesela bu durumun bir sebebi imaretle birlikte imaret çalışanlarının kayıtlardan çıkması olmalıdır. Zira yukarıda bahsedildiği üzere kesin olmayan bir tarihte vakfın hayır eserlerinden imaret hizmet dışı kalmıştır. Buna rağmen vakfiyede belirlenmiş bir "kılari" ve "vekilharç" bu dönemde halen vakıf görevlileri arasındadır.

Vakıftaki vazifelerin azalmasında diğer bir sebep; 1637-38'le karşılaştırıldığında dua okuyucularının sayısının üçte iki kadar azaltılması olmalıdır. 1725-26'dan itibaren incelenen defterlerde sadece iki farklı duacı grubu (cemaat-i devirhan ve aşırhan ile eczahan-ı vakti subh) tespit edilmiştir. Bunların sayısı sırasıyla 1725-26 ve 1748-49'da yedi ve on yedi, 1757-58'de sekiz ve on beştir. Buna karşın kayıtlarda "hafız-ı evvel", "ihlas-han" gibi bazı yeni görevlerdeki (BOA TS.MA.d.7414:1b) dua okuyucuları kayıtlıdır.

1725-1750 yılları muhasebe defterlerinde vazife sahipleri konusunda dikkat çeken diğer bir mesele bazı görevlerin ücretinin azaltılmasıdır. Mesela mütevellinin XVII. yüzyıl defterlerinde günlük 20 akçe olan maaşı bu dönemde günlük 10 akçedir. Vakıf nazırının ve hâtibin ücreti günlük 10 akçeden, 5 akçeye, ikinci imamın günlük ücreti 6,5 akçeden, 4 akçeye indirilmiştir. Ücretlerdeki bu durum Vakfın mali önlemler uyguladığını düşündürür. Buna karşın 1753'ten itibaren mevzu bahis personelin ücreti nispeten arttırılmıştır. Mesela mütevellinin ücreti yeniden 20 akçe ödenmiştir. Aynı defterde nazır ve hâtibin ücreti 8 akçeye, imamların ücreti 6 ve 7 akçeye çıkarılmıştır (BOA TS.MA.d.5687:1b).

Diğer yandan, Hüsnüşah Hatun Vakfının personeline yapılan ödemeler ve vazife sayısı 1761'de itibaren incelenen defterlerde belli değildir. Bunun sebebi üç vakıf için hazırlanan defterlerde ödemelerin tek kalemde yazılmasıdır. Buna göre 1761 ve 1764'e ait iki muhasebe suretinde Hüsnüşah Hatun Vakfının maaş ödemeleri 81.720 akçedir (BOA TS.MA.d. 5267/9:2b; 1408:2b). 1765-66 tarihli muhasebe suretinde ve 1788-89 muhasebe defterinde üç vakfın maaşları tek kalemde yazılmıştır. Bu iki belgeye göre üç vakfın (Muradiye, Sultaniye ve Hüsnüşah Hatun vakıfları) toplam maaş ödemesi 203.900 akçedir (BOA EV.HMH.d.5492:2b; 6694:2b).

Sonuç olarak Hüsnüşah Hatun Vakfının XVIII. yüzyılda vakıf görevlerinin azalması, vakfın giderleri içinde maaş ödemelerinin oranını da azıltmıştır. Buna göre Vakıf tüm giderlerinin sadece %25-30'u kadarını personele ödüyordu. Bu sonuç Hüsnüşah Hatun Vakfının istihdam ödemesi kapsamının XVII. yüzyılla kıyaslandığında önemli ölçüde azaldığını gösterir. Diğer ifadeyle Vakfın iktisadi rolü bu dönemde dönüşmüş ve değişmiştir. Bu değişimin sebepleri aşağıda daha detaylı değerlendirilecektir.

Bu bahsi kapatmadan Osmanlı Arşivinde Muradiye, Sultaniye ve Hüsnüşah Hatun vakıflarının personeline verildiği tespit edilen bazı berat belgelerinden bahsedelim. Bu belgeler bazı personelin üç vakıfta aynı anda bir veya birkaç vazife alabildiğini gösterir. Mesela Manisa'daki Sultaniye Vakfında 3 akçe vazife ile vekilharç olan bir kişi aynı anda Muradiye Vakfında 2 akçe vazife ile cüzhanlık görevindedir

¹⁴ 1632 yılına ait 8 aylık deftere 85.235 akçe maaş ödemesi yazılmış, kayda ayrıca "fi sene-i kâmile 117.360 akçe" notu düşülmüştür (toplam harcama-135.397 akçe). 1634'teki 10 aylık deftere 89.120 akçe (toplam harcama 133.318 akçe) maaş ödemesi yazılmıştır (BOA 3777/3; 3561).

(BOA TS.MA.E.822/2/33-34). Bu belgeler vakıf görevlilerinin azaltılmasında esnek bir yol izlendiğini düşündürür. Dolayısıyla kesin sonuçlara ulaşmada dikkatli olunması gerekir.

4.3.Vakfın Diğer Giderleri

Hüsnuşah Hatun Vakfının diğer giderleri personel maaşları dışında yapılan tüm ödemeleridir. XVII. yüzyıl muhasebe defterlerinde bu giderlerin başında personele yapılan ek ödemeler ve mutfak giderleri gelir. Mevzu bahis ek ödemeler bu dönemde Vakfın mutfak harcamalarının esas kalemidir. 1632 ve 1633'te 36.952 akçe olan mutfak giderlerinin 30.139 akçesi bu kapsamdaki ekmek bedeli (nân-ı yevmiyye-i berayı imaret an yed-i Mahmud Çelebi) karşılığında ödenmişti (BOA TS.MA.d.3777/31:2a; 3561:3b).

Yıllık hazırlanan 1637-38 yılı defterinde bu tür nakdi ödemeler iki kalemde ve detaylıdır. Burada ilk olarak "be cihet-i taamha-i hüddam-ı camii şerif ve imareti atik" açıklamasıyla aralarında nazır (günlük taam bedeli 9 akçe) ve mütevellinin (günlük taam bedeli 8 akçe) olduğu personele günlük 1-9 akçe arasında taam bedeli ödendiği yazar. Ödemelerin yıllık toplamı 9.480 akçedir. Ardından vakıf personeline 25.604 akçe ve aralarında kadınlarında olduğu bazı fakir ve yetime (nân-ı be fukara-i eytam) günlük 52 akçeden toplamda 17.992 akçe ekmek bedeli ödendiği yazar. 1637-38'de ödenen yemek ve ekmek bedeli ödemelerinin tamamı 53.076 akçedir (BOA TS.MA.d.3777/32:3b).

Hüsnuşah Hatun Vakfının XVII. yüzyılda mutfaka yaptığı diğer harcamalar arasında çorba, dane yemeği gibi vakfiyede yazan bazı yemekler için satın alınan malzemeler bulunur. Buna göre 1637-38'de imaret mutfağına çorba hazırlamak için buğday (hınta-832 Manisa kilesi¹⁵=62.400 kg için 11.701 akçe) ve sade yağ (revgan-ı sade-5.168 akçe) satın alınmıştır. Ayrıca mutfakta kullanılmak üzere satın alınan yakacak oduna ödenen 11.920 akçe mutfak giderlerine dahildir.

Aynı yerde vakfiyede belirtildiği üzere dane yemeği (taam-ı dane) pişirilmesi için tamamı Manisa standartlarında satın alınan et (güşt-6 vukiyye-15 kg),¹⁶ pirinç (erz- 20 vukiyye-50 kg), nohut (2 vukiyye-5 kg)¹⁷, bal (asel-3 vukiyye-7,5 kg) gibi malzemeler için 873 akçe ödendiği yazar. Diğer bir ara başlıkta ise "be cihet-ihracat-ı taam-ı dane der leyle-i Cuma der şehir-i Ramazan ve taam-ı keşkek der leyle-i isneyn (Pazartesi gecesi) der şehir-i mezbur" denilerek 1.815 akçe ödendiği belirtilmiştir. Bu yemeklerin ve günlerinin vakfiyede belirlenmiş olması imaretin hizmetlerinde vakfiye şartlarını izlediğini gösterir (Gökçen, 1946:164-165).

Diğer yandan, Vakfın XVIII. yüzyıl bilançolarında imaretle ilgili herhangi bir kayıt yer almaz. Buna rağmen personelin taam bedeli ödemeleri elimizdeki defterlere göre 1725-1750 yılları arasında devam eder. Buna göre 1725-1728 döneminde günlük 52 akçe, 1748-1750 yıllarında 43-44 akçe yemek bedeli personele ödenmiştir. 1753-1758 yıllarında ise bu tür ödemelerin kaydı bulunmaz.

Hüsnuşah Hatun Vakfının diğer giderler kaleminde personele yapılan ek ödemeler dışında Hatuniye Camisi için düzenli satın alınan çeşitli malzemeler ve Vakfın hayır eserleri için yapılan tamirat giderleri yer alır. Özellikle su yollarının bakım ve onarımı önemli bir gider kalemidir. Mesela Vakıf 1727-28, 1749-50 döneminde su yollarının tamirine, burada kullanılacak künk ve diğer malzemelere 50.000 akçeden fazla harcamıştır (BOA TS.MA.d.3777-33:2b; 5267:3b).

Diğer bir gider kaleminde Hatuniye Camisi ve Kuşunlu Hanın çatı tamiratına ve burada kullanılacak kurşuna yapılan ödemeler yer alır. Bu işler ve malzemeleri için 1725-26'da 32.820 akçe, 1749-50'de 32.460 akçe, 1753-54'te 30.500 akçe harcanmıştır (BOA TS.MA.d.3777/33:2b; 5267/2:2b; 5687:1a). Vakfın idari görevlileri arasında "kâtib-i kurşun" denilen bir kâtibin bulunması bu tür giderlerin vakıftaki sürekliliğini gösterir. Vakfın XVII. yüzyıldaki bilançolarında böyle bir durum tespit edilmemiştir.

¹⁵ Feridun Emecen (2013:242) 1 Manisa (Saruhan) kilesinin 3 İstanbul kilesine (takriben 25 kg) eşit olduğunu tespit etmiştir. Buna göre 1 Manisa kilesi=75 kg (yaklaşık hesapla).

¹⁶ 1 Manisa okkası (vukiyye) yaklaşık 2,5 kg.dır (Demirtaş, 2023:21).

¹⁷ Bu kayıttta sadece kıyye ölçü birimi yazılıdır. Diğer gıdalar gibi Manisa standartlarında kabul edilmiştir.

Vakfın XVIII. yüzyıl bilançolarının asıl gider kalemiye hazine payları, yolluk ödemeleri, çeşitli aidat ve harçlarıdır. Bunlar 1725-1758 yıllarına ait bilançolarda çoğunlukla “ihracat-ı lazime mea irsaliye-i hızâne-i âmire” başlığında sıralanmıştır. Buna göre Vakfın aidatları arasında bâbüssaâde ağalığına “harc-ı ağayı bâbüssaâde” açıklamasıyla ödenen 3.000 akçe, bâbüssaâde ağası kâtibine “kalemiyye veya avâid parası” ismiyle ödenen 6.000 akçe sayılabilir.

Osmanlı Arşivinde mevzu bahis üç sultan vakfına ait bir defterden bu dönemde aidatlar yanında bazı hediyelerinde bâbüssaâde ağalığına gönderildiği anlaşılr. Tarihi belli olmayan defterin ilk satırında “ber mûta-d-ı kadim verilen hedaya ve aidat defteridir ki bu vechi âti zikr olunur” yazmasından bunun bir hediye ve aidat defteri olduğu anlaşılr. Aynı ve nakdi ödemelerin gösterildiği defterde ilk olarak *Devletli Ağa Efendiye* 120 kuruş “saat bahası” ve 250 kuruş “harc-ı bab” ödemesi yapıldığı ayrıca bâbüssaâde ağasının kâtibine avâid akçe ismiyle Muradiye ve Sultaniye vakıflarından 27.000 akçe ve Hüsnüşah Hatun Vakfından 6.000 akçe ödendiği yazar. Defterde vakıfların ödediği diğer harçların ardından çeşitli hediyeler sıralanır. 40 küfe kavun, 80 kıyye çekirdeksiz üzüm, zeytin gibi meyveler yanında sabun ve Manisa lacisi, boğası gibi kumaşlar defterde yazan hediyelerdir (BOA TS.MA.d.4418).

Hüsnüşah Hatun Vakfının XVIII. yüzyıl muhasebe defterlerine dönecek olursak burada sıralanan düzenli ödemeler arasında 2.000-6.000 akçe civarındaki muhasebe harcı ve Vakfın gelirlerini toplayan câbi ve kâtipler için ödenen “yolluk parası” sayılabilir. Bu para 1725-1750 yıllarında 6.000 akçe, 1753’ten sonra 7.200 akçedir. Diğer yandan, Vakfın XVIII. yüzyılda giderler kalemini asıl arttıran ödemeleri hazine paylarıdır. Vakıf 1725-1758 yılları arasında her yıl düzenli şekilde “irsâliye-i Âsitâne” açıklamasıyla 6.000 akçe, “irsaliye-i Hızâne-i Âmire berayı Rikâb-ı Hümâyûn” açıklamasıyla Hazineye 72.000 akçe göndermiştir.

Rikâb-ı Hümâyûn Hazinesi Osmanlı Devleti’nin savaş yıllarında cepheye gönderilen askerleri finanse eden hazinedir (Tabakoğlu, 2016: 277). Her ne kadar Osmanlı Devleti’nin esas hazinesi Hazine-i Âmire olsa da savaş dönemlerinde devlet yönetiminin merkez ve cephe olarak ikiye ayrıldığı ve fiilen iki farklı hazinenin işlediği anlaşılmaktadır. Bunların ilki savaş giderlerini finanse eden, cephedeki askerlerin maaşlarını veren, iâşe eden ve savaş için gerekli araç-gereç harcamalarını yapan Ordu Hazinesidir. Diğer merkezde padişahın yanında kalıp Ordu Hazinesini finanse eden hazinedir. İdarecisi Rikâb-ı Hümâyûn defterdarıdır (Cezar, 1986: 115; Tabakoğlu, 2016: 278).

Ahmet Tabakoğlu (1985: 27) XVII. yüzyılın son dönemlerinde Rikâb-ı Hümâyûn Hazinesi’nden Ordu Hazinesine para aktarımı yapıldığını belirlemiştir. Ancak Ordu ve Rikâb hazinesi uygulamasının savaş dönemleriyle sınırlı olduğu söylenmelidir (Cezar, 1986: 115; Tabakoğlu, 2016: 277). Bu süreçte Merkezde Hazine-i Âmire’nin işlediğini gösteren defterler olsa da (Tabakoğlu, 2016: 277) bu Hazinenin fiilen işlemediği ve hesaplarının muhasebe usulünce kâğıt üstünde kaldığı görüşü bulunur (Cezar, 1986: 117).

1757-58’den sonra Hüsnüşah Hatun Vakfının müstakil muhasebe defteri olmadığı Hazineye gönderilen ödemelerin meblağı belli değildir. 1761-62’de üç selâtin vakfının birlikte hazırlanan muhasebe suretine göre Muradiye, Sultaniye ve Hüsnüşah Hatun vakıfları “teslim-i hızâne-i hümâyûn” açıklamasıyla toplamda 5.580.000 akçe (46.500 kuruş), 1763-64’te “teslim-i hızâne-i Enderun” açıklamasıyla 4.800.000 akçe ve 1765-66’da aynı açıklamayla 4.836.000 akçeyi Hazineye göndermiştir.

5.Sonuç

Manisa’daki Hüsnüşah Hatun Vakfının hayır eserleri bir külliye içinde hizmet veren cami, mektep ve imaret binalarıyla Vakfa gelir getirmesi için inşa edilen Kurşunlu Handır. Manisa’nın büyük çarşısı civarında tesis edilen Vakfın bünyesinde böyle devasa bir hanın ve çok sayıda dükkânın faaliyet göstermesi ticari hayattaki etkinliğine işaret eden bir özelliktir. Vakfın başlıca gelir kaynakları mevzu bahis gayri menkullerle birlikte Selendi, Kaşıkçı ve Seyis köylerinin gelirleridir. XVII. yüzyıl muhasebe defterlerine göre bu gelirlerin önemli bir kısmı personelin maaş ödemelerine ve imaret hisselerine karşılık ödenen yemek (taam) ve ekmek (nân) bedeline harcanıyordu. Bu dönemde Manisa’daki külliye bünyesinde 111 vazifeli görevlendiren Vakfın iktisadi hayatta önemli bir istihdam kurumu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak zaman içinde bu durum değişmiş olmalıdır. Zira Hüsnüşah Hatun Vakfının XVIII. yüzyıl muhasebe defterlerinde vazifeli sayısının 50-55 civarına gerilediği, haliyle personel ödemelerinin harcamalar arasında

eski önemini kaybettiği tespit edilmiştir. Bu dönemde hizmet dışı olan imaretin çalışanlarının ve dua okuyucu görevindeki bazı kişilerin kayıtlardan çıkarılması bu durumu etkilemiş görünmektedir. XVIII. yüzyılda Vakfın öne çıkan giderleri çeşitli aidatlar, harçlar ve özellikle hazine paylarıdır. Bu kapsamda Vakıf 1725-1758 yıllarında Rikâb-ı Hümâyun Hazinesine her yıl 72.000 akçe göndermiştir. Bu hazine Osmanlı Devleti'nin savaş dönemlerinde aktifleşen ve savaş giderlerini finanse eden hazinesiydi. Vakfın muhasebe defterlerinde tespit edilen diğer bir konu gelirlerin işletilme usullerinde görülen değişimlerdir. Buna göre Vakıf XVI. yüzyılın ilk yarısında gelirlerini mukataa usulüyle kiralamaya başlamıştır. Başlangıçta Selendi Mukataası bünyesinde sadece köylerdeki gelirler birleştirilmiş, XVII. yüzyıl muhasebe defterlerinde ise gelir kaynaklarının hemen tamamı bu sisteme dahil edilmiştir. XVIII. yüzyılın ortalarına kadar iltizama verilen gelir kaynakları 1761-62 yılı muhasebe defterinden anlaşıldığına göre mâlikâne kapsamına alınmıştır. Vakfın gelir kaynaklarının işletilmesinde zaman içinde görülen bu değişimler Osmanlı mali uygulamalarının vakıflar üzerindeki etkisinin bir örneğidir. Kaldı ki 1765-66 yılına ait muhasebe suretinde Vakfın mukataa gelirleri son kez kayıtlarda yer almış, 1788-89 yılı muhasebe defterinde Manisa'daki Muradiye ve Sultaniye vakıflarıyla birlikte üç vakfın mukataaları kayıtlardan çıkarılarak yerine "mal" bedeli ismiyle yeni bir gelir türü girilmiştir.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Ali Emiri Ahmed III (AE.SAMD.III). 226/21770.

BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d.). 3777/31; 3561; 3777/32; 3777/33; 5267/1; 5303; 5267/2; 5687; 5303/1/4; 5267/7; 7414; 5267/9; 1408; 4418.

BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.E.). 822/2/33-34.

BOA, Evkaf-ı Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d.). 5492; 6694.

Basılı Eserler

Altındağ, Ü. (1994), *Dârüssaâde, TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, s.1-3.

Akyıldız, A. (2017), *Haremin Padişahı Vâlide Sultan Harem'de Hayat ve Teşkilat*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Baer, G. (1983), Women and Waqf: An analysis of the Istanbul tahrîr of 1546. *Asian and African Studies*, 17, s.9-27.

Barkan, Ö. L. (1963a), Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23(1-2), s.239-296.

Barkan, Ö. L. (1963b), Fatih Cami ve İmareti Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23 (1-2), s.298-341.

Barkan, Ö. L. (1971), Süleymaniye Cami ve İmareti Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585/1586), *Vakıflar Dergisi*, 9, s.109-161.

- Barkan, Ö. L. (1993), Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları, *Belgeler*, 1(1-2), s.235-377.
- Başoğlu, T. (2012) Vazife, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, s.579-581.
- Beyatlı, A. (2013), *Fâtiḥ Sultan Mehmed'in 877/1472 Tarihli Vakfiyyesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cezar, Y. (1986), *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi XVII. yy.dan Tanzimat'a Mali Tarih*, İstanbul:Alan Yayınları.
- Demirtaş, H. (2023), *Manisa Hafsa Sultan Vakfı: Akar, Hayrat, İstihdam*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dursun, K. (2023), Bir İsim İki Kadın, İki Vakıf Bir Yıl: 1592 Senesi Tokat ve Trabzon Gülbahar Hatun Vakıfları'na Kısa Bir Bakış, *Selçuk Türkiyat*, 57, s.61-84.
- Emecen, F. M. (2013), *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Eroğlu-Memiş, Ş. (2020), Kudüs Vakıflarında İstihdam: 18. Yüzyılda Vakıf Görevlilerinin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri, *Osmanlı Araştırmaları*, 55 (55), s.99-144.
- Faroghi, S. (1987), A Great Foundation in Difficulties: or Some Evidence on Economic Contraction in the Ottoman Empire of the Mid-Seventeenth Century, *Revue d'Historie Magrebine*, 47-48, s.109-121.
- Faroghi, S. (1988), Agricultural Crises and The Art of Flute-Playing: The Worldly Affairs of the Mevlevî Dervishes (1595-1652), *Turcica, Revue D'Etudes Turques*, 20, s.43-69.
- Genç, M. (2014), Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar, *Vakıflar Dergisi*, 42, s.9-18.
- Genç, M. (2020), Mukataa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, s.129-132.
- Gökçen, İ. (1946), *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar: Hicri (954-1060)*, Manisa:Marifet Basımevi.
- Güran, T. (2006), *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar*, İstanbul: Kitabevi.
- İnalcık, H. (1990), İstanbul : An Islamic city, *Journal of Islamic Studies*, 1, s.1-23.
- İnalcık, H. (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*. 2.Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2019), *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karademir, A. (2024), Aspects of Employment in Ottoman Waqfs Examples of Fatih, Yavuz Selim, and Süleymaniye Waqfs, *İstanbul İktisat Dergisi*, 74(2), s.351-375.
- Kaya, S. (2010). XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 15, 29/2, s.95-132.
- Köprülü, F. (1942), Vakıf Müessesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü, *Vakıflar Dergisi*, 2, s.1-35.
- Köç, A. (2016) Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıfın Hayırseverliği: Ümera ve Ulema Vakıfları Üzerine Bazı Düşünceler, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(35), s.303-322.
- Oded, P. (1992), Waqf and Ottoman Welfare Policy The Poor Kitchen of Haseki Sultan in Eighteenth-Century Jerusalem, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 35(2), s.167-186.
- Orbay, K. (2005a), Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları (Vakfiyeler, Şerhiye Sicilleri, Mühimmeler, Tahrîr Defterleri ve Vakıf Muhasebe Defterleri), *Vakıflar Dergisi*, 29, s.27-41.
- Orbay, K. (2005b), Detailed Tax Farm Registers and Arrears Registers as Sources of the Waqf's Financial Analyses, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 58(4), s.331-347.
- Orbay, K. (2007a), 16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmareti'nin Mali Tarihi (1553-1650), *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 22, s.125-158.

- Orbay, K. (2007b), Structure and Content of the Waqf Account Books as Sources for Ottoman Economic History and Institutional History, *Turcica*, 39, s.3-47.
- Orbay, K. (2012), Edirne II. Bayezid Vakfı'nın Mali Tarihi (1597-1640), *GAMER*, I(1), s.113-141.
- Orbay, K. (2014), Edirne Muradiye Vakfının Mali Yapısı ve Gelişimi (1598-1647), *Belleten*, 78(283), s.983-1031.
- Orbay, K. (2017), Imperial Waqfs within the Ottoman Waqf System, *Endowment Studies*, 1(2), s.135-153.
- Orbay, K. (2018), The Celâli Effect on Rural Production and Demography in Central Anatolia the Waqf of Hatuniyye (1590s to 1638), *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*, 71(1), s.29-44.
- Öztürk, N. (1995), *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2000), *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, Ankara: T.C. Başbakanlık İstatistik Kurumu.
- Pantık, R. (2014), *Atik Vâlide Sultan Külliyesi (1686-1727)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pantık, R. (2018), Atik Vâlide Sultan Külliyesinde İdari ve Mali Yapı (1590-1830), (Ed.: F. Başar), *Vakıf Kuran Kadınlar*, s.265-283, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Pantık, R. (2021), *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pantık, R. (2024), Borçlanma Stratejileri ve Sarraf Kredileri Bağlamında Osmanlı Vakıflarında Kriz Yönetimi (1750-1840), *Belleten*, 88(313), s.845-898.
- Parmaksızoğlu, İ. (1959), Manisa Kütüphaneleri, *Türk Kütüphaneciliği*, 8(1), s.17-22.
- Peirce, L. P. (1993), *The Imperial Harem*, New York: Oxford University Press.
- Sahillioğlu, H. (1993), Darphâne, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, s.501-505.
- Sahillioğlu, H. (1994), Dirhem, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, s.368-371.
- Shefer, M. (2003), Charity and Hospitality: Hospitals in the Ottoman Empire in the Early Period, (Eds.: Michael Bonner et.al.), *The Poverty and Charity in the Middle Eastern Contexts*, s.121-143, New York: State University Press.
- Singer, A. (2002), *Constructing Ottoman Beneficence- An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem*, Albany: State University of New York Press.
- Sakoğlu, N. (2011), *Bu Mülkün Kadın Sultanları Vâlide Sultanlar, Hâtainlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultan Efendiler*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Şafakçı, H.(2022), II. Bayezid'in Oğlu şehzade Şehinşah'ın Hayatı, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), s.190-209.
- Tabakoğlu, A. (1985), *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2016), *Osmanlı Mâlî Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Thys-Şenocak, L. (2009), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler Hadice Turhan Sultan*, 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Uluçay, M. Ç. (2011), *Harem*, 4 Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uluçay, M.Ç. (2012), *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 6. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1966), II inci Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut, *Belleten*, 30(120), s.539-602.

Yavaş, D. (1997), Hafsa Sultan Külliyesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, s.123-124.

Yavaş, D. (2002), Kurşunlu Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26, s.448.

Yediyıldız, B. (1982), Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800, *Osmanlı Araştırmaları*, 3, s.143-164.

Yediyıldız, B. (2003), *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi-Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yediyıldız, B. (2012), Vakıf, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, s.479-486.

Yüksel, İ. A. (1997), Hatuniye Külliyesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 16, s.501-503.